

ГІРКА ПРАВДА

Н а малому шматку землі посеред центральноєвропейських рівнин, поміж складів колишніх військових бараків проросло щільною паростою зло, концентроване й темне — такого історія людства ще ніколи не знала. Чотири роки тут сортували, ув'язнювали, піддавали тортурам і вбивали людей — загалом понад 1,3 мільйона, і все це на території завбільшки із Сентрал-парк у Мангеттені. Зупинити цей жах було не під силу нікому.

Крім одного чоловіка.

У казках і коміксах усе просто: герой стрімголов кидається просто в пашу пекла, щоб стати на герць із жахливим утіленням зла. Сили нерівні. Сміливість сміховинно невинуватана. Але наш бравий герой ані секунди не вагається, анітрохи не здригається. Він мужньо долає дракона, перемагає всіх демонів, рятує планету, а заодно і двійко принцес.

І на короткий час починає жевріти надія.

Але ця історія — не про надію. Вона про те, як усе з гуркотом неслося під три чорти. І то так стрімко, що в наші комфортні дні шарового вай-фаю і великих пухових ковдр це просто на голову не налазить.

Ще до свого доленосного рішення прослизнути на територію Аушвіцу Вітольд Пілецький устиг стати героєм. У молодості він отримав звання заслуженого офіцера на Польсько-радянській війні 1918 року. Ухопив комуняк за яйця ще тоді, коли ніхто й не підозрю-

вав, яка фігня всі ці «влади рад». Після війни Пілецький переїхав у село, одружився з учителькою й народив двох діточок. Він любив їздити верхи, носити кумедні капелюхи й курити сигари. Життя було просте й гарне.

А потім у Німеччині до влади прийшов Гітлер, і почали коїтися всякі дурні речі. Польща не встигла й оком змигнути, як нацисти зі своїм бліцкригом захопили половину країни. А менше ніж за місяць було підкорено решту території. Полякам так і не вдалося вступити в чесний бій: поки із Заходу насували нацисти, зі Сходу вдерлися Совети. Країну затисло між молотом і ковадлом: роль молота виконувала країна з манією величі й бажанням захопити світ, заодно здійснюючи масові вбивства, а ковадла — країна нестямних і безтямних геноцидів. І я вам точно не скажу зараз, хто з них був хто.

Спочатку Совети були ще жорстокіші за нацистів. Вони вже вміли робити всякі лайняні штуки типу «скинути попередню владу і прогнати все населення під власну недороблену ідеологію». Нацисти на їхньому тлі скидалися більше на імперіалістів-незайманців (не дивно — ви тільки погляньте на фотографії Гітлерових вусів). За різними оцінками, у перші місяці війни Совети арештували й відіслали на схід близько мільйона поляків. Задумайтеся: мільйон людей — за кілька місяців просто зник. Частина з них доїхала аж до сибірських ГУЛАГів, частину через десятки років знайшли у величезних масових похованнях. Доля багатьох невідома досі.

Пілецький воював на всіх фронтах — і проти нацистів, і проти Советів. А потім, коли зазнав поразки, пішов з офіцерами-побратимами в підпілля у Варшаві. Партизани називали себе Таємною польською армією.

Навесні 1940 року Таємна польська армія отримала інформацію, що неподалік від якогось провінційного містечка на півдні Польщі німці будують величезний тюремний комплекс під назвою Аушвіц. До літа 1940-го в західній частині країни зникли тисячі польських офіцерів і національних провідників. Серед учасників руху опору почав наростати страх, що на заході починається таке саме масове винищення населення, яке вже було здійснене на сході. Пілецький з іншими повстанцями почали підозрювати, що саме в Аушвіці,

тюрмі завбільшки з невелике місто, зникли тисячі колишніх польських солдатів.

От тоді Пілецький визвався проникнути в Аушвіц. Спочатку це мала бути місія порятунку: він планував «потрапити в руки» нацистів, а потім, уже в Аушвіці, організувати рух опору й разом з іншими колишніми солдатами вирватися з тюремного табору.

Це була самовбивча місія. Із таким самим успіхом Пілецький міг просити в командира дозволу випити отрути. Керівництво вважало, що затія дурна, і прямо казало про це Вітольдові.

Але минали тижні, а ситуація погіршувалася. Представники польської еліти зникали сотнями, а Аушвіц лишався велетенською білою плямою для союзних сил — союзники й гадки не мали, що там відбувається, і дізнатися ніяк не могли. Зрештою командири Пілецького поступилися. Одного вечора під час звичайного патрулювання офіцери СС затримали Вітольда за порушення комендантської години. Невдовзі його скерували в Аушвіц — єдиного відомого в історії чоловіка, який добровільно погодився потрапити в нацистський концтабір.

Прибувши туди, Пілецький побачив, що насправді Аушвіц набагато страшніший, ніж можна було собі уявити. В'язнів на ранкових переключках могли розстріляти просто за те, що вони не стояли в шерензі рівно або тремтіли. Фізична робота, яку вони виконували, була вкрай важка і, здавалося, не мала кінця-краю. Чоловіки до повного виснаження виконували непотрібні завдання й помирили просто з лопатами в руках. За перший місяць перебування Пілецького в таборі третина його співмешканців у бараку померла від виснаження, запалення легенів чи від куль наглядачів. Але Пілецький, цей чортів герой коміксів, іще до кінця 1940 року якимось організував операцію з передання на волю шпигунських даних.

Ах, Вітольде, титане, супергерою, який безстрашно дереться прямовисними стінами вгору, — як тобі вдалося створити підпільну мережу в концтаборі, передаючи записки в кошиках із брудним одягом? Як вдалося скласти транзисторний радіоприймач із крадених запчастин і батарейок, розумнику, і успішно передавати ним плани захоплення концтабору Таємній польській армії у Варшаві? Як ти зміг створити ланцюг постачання й забезпечувати табір про-

дуктами, ліками й одягом, рятуючи безліч життів і несучи надію в пустелю людського серця? Що зробив цей світ, аби заслужити таку людину, як ти?

За два роки Пілецький створив в Аушвіці цілу військову одиницю підпільного опору. На чолі її стояли керівники, кожен з яких мав конкретне офіцерське звання. Організував систему постачання та лінії зв'язку із зовнішнім світом. І жоден охоронець-есесівець нічого не помітив — за майже два роки діяльності! Увесь цей час Пілецький не забував про свою головну мету: підняти в концтаборі масштабне повстання. Маючи підтримку від побратимів на волі, він хотів під їхнім керівництвом розпочати заколот, захопити в заручники охоронців і випустити на волю десятки тисяч вишколених партизанів. Пілецький надсилав свої плани і звіти у Варшаву. Чекав місяцями. Виживав — місяцями.

А потім почали прибувати євреї. Спочатку автобусами. Потім вагонами. За короткий час їх уже було десятки тисяч — хвилі, потоки людей, які впадали в океан розпачу та смерті. Їх позбавили всього майна, усіх сімейних надбань. Позбавили гідності. Їх відправляли в щойно відремонтовані «душові» бараки, усіх без розбору, отруювали газом, а тіла потім спалювали.

Повідомлення Пілецького сповнилися болем й розпачу. Вони вбивають десятки тисяч людей щодня, писав він на волю. Переважно євреїв. Рахунок уже, мабуть, іде на мільйони. Пілецький благав Таємну польську армію напасти на концтабір негайно. Якщо не можете визволити бранців, казав він, просто розбомбьте табір. Заради всіх святих, знищте хоча б газові камери. Хоча б.

Таємна польська армія отримала повідомлення, але всі подумали, що Пілецький перебільшує. Усе просто не могло бути так жахливо. Не могло.

Пілецький був першим, хто повідомив світові про Голокост. Його повідомлення поширилися мережею різних груп опору в Польщі, зрештою дійшли до польського уряду в екзилі, який тоді перебував у Британії. Уряд передав інформацію командуванню Союзників у Лондоні. Відомості дійшли аж до Черчилля й Ейзенгауера.

І вони теж подумали, що Пілецький перебільшує.

1943 року Вігольд зрозумів, що його плани організувати повстання й вирватися з концтабору не реалізуються. Таємна польська армія на допомогу не поспішала. Американці та британці — теж. А от хто квапився в напрямку табору — так це Совети. І вони могли принести із собою ще більше зло. Пілецький вирішив, що залишатися в таборі стає небезпечно. Час було тікати.

Звичайно ж, він зробив усе легко й елегантно. Спершу симулював хворобу й домігся, аби його перемістили в табірну лікарню. Там обманув лікарів: назвав їм зручну для втечі робочу групу, у яку нібито мав повернутися після лікування. Це була нічна зміна пекарів, які працювали в приміщенні на краю табірної території, неподалік від річки. Коли Пілецького виписали з лікарні, він попрямував у пекарню і «пропрацював» там до 2:00, поки спеклася остання хлібина. Потім усе було просто: перерізати телефонний дріт, мовчки відчинити чорні двері, переодягнутись у крадений цивільний одяг так, щоб не помітили охоронці, пробігти під обстрілом кілометр до річки, а потім по зірках знайти дорогу назад до цивілізації.

Зараз нам часто здається, що нашому світові триндець. Не такий жахливий триндець, як за часів Голокосту (ні-ні, навіть не близько), але все-таки він.

Такі історії, як про Пілецького, надихають нас. Дають нам надію. Ми кажемо: «Подивіться, тоді все було в тисячу разів гірше, а той чувак зміг вижити. А що геройського останнім часом зробив я?». Так, у наші часи диванно-експертних бур у твітері й жахливо-шаленого порно на екранах саме це ми й маємо себе питати. Коли ми трохи розширюємо межі власного бачення й оцінюємо події в ширшій перспективі, то починаємо розуміти: у той час як герої — такі як Пілецький — рятують світ, ми б'ємо комарів у себе на лобі й скаржимося, що кондиціонер якось слабенько дме.

Історія Пілецького — найгероїчніша серед тих, які я коли-небудь чув. Бо героїзм — це не просто відвага, сила волі чи вміння викручуватися з найскладніших ситуацій. Ці риси не такі вже й рідкісні, але іноді їх використовують зовсім не героїчно. Ні, героїзм — це здатність побачити надію там, де її немає. Запалити сірник, щоб освітити порожнечу. Показати, що кращий світ може існувати — не той

кращий світ, який ми хотіли би бачити, а той, про існування якого навіть не здогадуємося. І в ситуації, коли настає повний триндець, зробити щось добре.

Відвага — не дивина. Стійкість — не дивина. Але в героїзмі є один важливий філософський момент. Герой завжди має за пазухою величне «Навіщо?» — непохитну віру, переконання, яке неможливо зрушити, навіть якщо зрушиться весь світ. Ось чому наша культура так розпачливо прагне героя: не тому, що все погано, а тому, що ми втратили це чітке «Навіщо?», яке рухало попередніми поколіннями.

Ми потребуємо не миру, не добробуту, не нових візерунків на капоти наших електрокарів. У нас усе це є. Потреба нашої культури — значно ефемерніша. Нам бракує надії.

За роки, прожиті лицем до лица з війною, стражданнями, смертю й нищенням, Пілецький усе ж не втратив надії. Він утратив рідну країну, сім'ю, друзів і майже втратив власне життя — але не надію. Навіть після війни за часів панування Советів Пілецький зберіг надію, що Польща стане вільною й незалежною. Надію, що його діти проживуть тихе і щасливе життя. Надію, що йому вдасться врятувати ще не одну людину й допомогти багатьом.

Після війни Пілецький повернувся у Варшаву. Там він знову став шпигуном: тепер здобував інформацію про комуністів, які щойно прийшли до влади в Польщі. Знову Пілецький першим повідомив на Захід про злочинні дії нового керівництва: комуністи проникли в ряди польського уряду і сфальшували вибори. Також він задокументував звірства, вчинені Советами у Східній Європі під час війни.

Але цього разу Пілецького викрили. Його попереджали про ймовірний арешт і пропонували втекти в Італію, але Вітольд відмовився. Він волів залишитися в Польщі й померти поляком, аніж жити без імені десь на чужині. Вільна й незалежна Польща — це була його єдина надія. Без неї він почувався ніким.

Так надія перетворилася на його смерть. Комуністи арештували Пілецького 1947 року й засудили з усією жорстокістю. Майже рік його піддавали страшним тортурам. Потім Пілецький казав друзині, що «Аушвіц був дитячою забавкою» порівняно з цим.

Але він не здався своїм мучителям.

Тоді, зрозумівши, що інформації з Пілецького не витягнеш, комуністи вирішили показово його стратити. У 1948 році вони провели публічний суд і звинуватили Пілецького в усьому: від фальшування документів і порушення комендантської години до шпигунства й державної зради. За місяць його оголосили винним у всьому і засудили до смертної кари.

В останній день суду Пілецькому дали слово. Він заявив, що завжди був вірний Польщі й польському народу, ніколи не зрадив жодного її громадянина і ні про що не шкодує. Пілецький завершив свій виступ словами: «Я намагався жити так, щоб у годину смерті радіти, а не боятися».

І якщо це не найкрутіша історія, яку ви коли-небудь чули, тоді я хочу послухати вашу.

Чим я можу вам допомогти?

Якби я працював у «Старбаксі», то замість писати на паперовому кухлику ім'я покупця, шкрябав би там таке:

Одного дня помрете ви і всі, кого ви любите. І все, що ви робите чи кажете, матиме значення тільки для малесенької групки людей, та й то недовго. Це — Гірка Правда життя. Усі ваші думки і вчинки — не більше ніж слабки спроби від неї заховатися. Ми — всього лише непомітний космічний пил, що ворухиться на ледве помітній влакитній кульці. Наша значущість — вигадана. Наша мета — уявна. Ми — ніщо. Насолоджуйтеся своєю довбаною кавою.

Так, знаю, мені довелося би писати дуже маленькими літерками. І часу ця писанина забирала би чимало, тож ранкова черга знервованих покупців тягнулася б аж за двері. Якість обслуговування так собі. Мабуть, це одна з причин, чому я ніяк не можу знайти собі нормальну роботу.

Але давайте серйозно. Як можна, перебуваючи в ясній свідомості та здоровому глузді, бажати комусь «гарного дня», якщо розумієш, що всі думки й мотивації цієї людини ростуть з одного місця —